

Je bent anders dan jij

*Over het verschil tussen pronomina van de tweede
persoon in het Nederlands*

Bachelorscriptie
Taalwetenschap
Faculteit der Letteren
Radboud Universiteit Nijmegen

Augustus 2013

Noud Maas

Eerste begeleider Helen de Hoop
Tweede begeleider Frans van der Slik

Inhoudsopgave

	Inhoudsopgave	III
1	Introductie	1
2	Het verschil tussen <i>je</i> en <i>jij</i>	2
	2.1 <i>Syntactische functies</i>	2
	2.2 <i>Gemarkeerdheid</i>	3
	2.3 <i>Gebruik als deiktisch voornaamwoord</i>	4
	2.4 <i>Gebruik als generiek voornaamwoord</i>	5
	2.4.1 <i>Verwijzing naar de spreker</i>	6
	2.4.2 <i>Verwijzing naar een ander</i>	8
	2.5 <i>Oproepen van empathie</i>	8
	2.6 <i>Jou(w)</i>	9
	2.7 <i>Conclusie</i>	10
3	Experiment wervingsteksten	11
	3.1 <i>Proefpersonen</i>	12
	3.2 <i>Materiaal</i>	12
	3.3 <i>Procedure</i>	14
	3.4 <i>Verwachtingen en hypothese</i>	15
	3.5 <i>Resultaten</i>	16
4	Discussie	17
5	Conclusie	19
	Referenties	19
	Appendix A	21

1 Introductie

De Nederlandse kandidaat voor het Eurovisie Songfestival van 2013 was de zangeres Anouk. Haar vertrek naar Zweden, waar het festival dit jaar werd gehouden, werd door een groot aantal mensen bijgewoond. Op internet werd reclame gemaakt voor de “uitzwaai app”, waarmee je Anouk online – via een smartphone – kon “uitzwaaien”. In de advertentie voor die applicatie stond de volgende tekst:

- (1) a. *Primeur: Met de Schiphol Uitzwaai app kan jij Anouk persoonlijk uitzwaaien voor haar optreden op het songfestival in Zweden op 14 mei!*
(facebook.com, uitzwaai app)

Afgezien van het twijfelachtige nut van deze *app* valt er iets anders op aan deze zin. Er wordt gekozen voor het pronomen *jij*. Dezelfde boodschap had bijvoorbeeld op de volgende manier kunnen worden verwoord:

- (1) b. *Met de Schiphol Uitzwaai app kan je Anouk persoonlijk uitzwaaien [...]*

Een derde mogelijkheid is (1c):

- (1) c. *Met de Schiphol Uitzwaai app kan men Anouk persoonlijk uitzwaaien [...]*

Het veranderen van het pronomen heeft nauwelijks effect op de betekenis van de zin. Toch klinken de zinnen anders. Vooral in de eerste zin wordt de lezer veel persoonlijker aangesproken. Dat effect wordt nog explicieter gemaakt door het woord *persoonlijk*: *jij* kan haar *persoonlijk* uitzwaaien. Deze lezing, waarbij het pronomen rechtstreeks naar de aangesprokene (de lezer van de zin) verwijst is de *deiktische* lezing.

De tweede zin, met *je*, heeft die betekenis veel minder. Er wordt wel een pronomen van de tweede persoon gebruikt, maar het is niet per se de aangesprokene die met de app kan uitzwaaien. De uiting gaat niet uitsluitend over degene die de zin leest, maar zegt iets wat voor iedereen geldt: iedereen kan Anouk uitzwaaien met de app.

Hetzelfde geldt voor de versie met *men*. De laatste twee zinnen zijn dan ook inwisselbaar, terwijl dat met de versie met *jij* niet zo makkelijk gaat. Dat verschil wordt nog duidelijker in het volgende voorbeeld:

- (2) a. **Jij** mag hier niet roken.
b. **Je** mag hier niet roken.
c. **Men** mag hier niet roken.

In zin (2b) is de meest voor de hand liggende lezing van het pronomen *generiek* (onpersoonlijk). De zin kan worden geparafraseerd als *Het is hier niet toegestaan om te roken*. Bovendien kan *je* worden vervangen door *men*: zinnen (2c) en (2b) zijn inwisselbaar.

Die interpretatie is nauwelijks mogelijk in zin (2a). Het gebruik van *jij* maakt de onpersoonlijke interpretatie zoals in (2b) en (2c) minder plausibel. Het is wel degelijk

mogelijk om het pronomen als generiek te interpreteren, maar dat is niet, zoals bij *je* of *men*, de eerste en meest voor de hand liggende interpretatie. Integendeel, de eerste interpretatie is deiktisch: de lezer van de zin wordt rechtstreeks aangesproken door de schrijver.

Voor de andere zinnen geldt het tegenovergestelde. Zin (2c) kan in ieder geval niet als deiktisch worden gelezen: het pronomen *men* is onpersoonlijk en verwijst nooit rechtstreeks naar de aangesprokene. Een interessanter geval is (2b). *Je* is een pronomen van de tweede persoon en zou per definitie naar de aangesproken persoon moeten verwijzen. In zin (2b) lijkt dit echter niet het geval te zijn: *je* wordt generiek gebruikt en verwijst dus (in principe) naar iedereen.

Uit deze voorbeelden blijkt dat er een verschil bestaat tussen de twee voornaamwoorden van de tweede persoon enkelvoud in het Nederlands, voornamelijk op het gebied van hun persoonsdeixis – de manier waarop ze naar personen verwijzen. Een interessante vraag is wat precies de aard van dat verschil is en of het mogelijk is dat verschil in experimentele condities te toetsen.

In het volgende deel van deze scriptie ga ik dieper in op de pronomina *jij* en *je*. Ik probeer een verklaring te vinden voor het verschil tussen deze twee pronomina in hoofdstuk 2. In hoofdstuk 3 beschrijf ik een experiment dat gericht is op het meten van die verschillen met behulp van een internet-enquête. In sectie 4 bespreek ik de resultaten van dat experiment en ik geef mijn conclusie in hoofdstuk 5.

2 Het verschil tussen *je* en *jij*

2.1 Syntactische functies

De Nederlandse voornaamwoorden *je* en *jij* worden beide gebruikt om naar de aangesprokene te verwijzen. Er zijn echter een aantal verschillen. Zo heeft *je* veel meer syntactische toepassingen dan *jij*. *Je* kan niet alleen als subject worden gebruikt, maar ook als een direct object (3a), indirect object (3b) en als reflexief voornaamwoord (3c). Bovendien is het ook een bezittelijk voornaamwoord (3d).

- (3)
- a. *Ik zag je lopen.*
 - b. *Ik gaf je het boek.*
 - c. *Schaam je je niet?*
 - d. *Is dit je jas?*

Het vervangen van *je* door *jij* leidt in deze constructies tot ongrammaticaliteit; *jij* kan alleen als subject worden gebruikt.

- (4)
- a. **Ik zag jij lopen.*
 - b. **Ik gaf jij het boek.*
 - c. **Schaam je jij niet?*
 - d. **Is dit jij jas?*

Je komt ook voor in allerlei vaststaande, idiomatische constructies:

- (5) a. *Weet je wel.*
b. *Wat je zegt ben je zelf.*
c. *Wat maak je me nou?*

Het gebruik van *jij* in deze zinnen maakt (5a – c) niet ongrammaticaal, maar verandert wel (zoals in 6a en 6b) de betekenis:

- (6) a. *?Weet jij wel.*
b. *Wat jij zegt ben jij zelf.*
c. *Wat maak jij me nou?*

2.2 Gemarkeerdheid

De zinnen (6a – c) hebben niet meer een algemene betekenis, zoals (5a – c). Dat komt misschien door de gemarkeerdheid van *jij* ten opzichte van *je*. Het pronomen *jij* wordt ook wel gezien als een meer gemarkeerde vorm van *je* (Zeijlstra 2011, Tarenskeen 2010). (6a) kan alleen nog worden geïnterpreteerd als een mogelijk begin van een vraag, zoals in (7):

- (7) *Weet jij wel wat dit betekent voor je tentamenresultaten?*

De betekenis van (6b) verandert ook. De uiting geldt niet langer, zoals in (5b), voor iedereen, maar alleen nog voor degene die wordt aangesproken. Een interpretatie waarbij (6b) voor iedereen geldt ligt vanwege het gebruik van *jij* veel minder voor de hand.

Deze betekenisverandering gaat niet op voor (6c). Als we deze zin met (5c) vergelijken zien we dat de betekenis hetzelfde blijft. Dat komt doordat *je* in (5c) al uitsluitend deiktisch – naar de aangesprokene – verwijst. Dit in tegenstelling tot (5a) en (5b) waarin *je* een meer generieke betekenis heeft.

Jij wordt vooral gebruikt als er extra nadruk op de deiktische betekenis moet worden gelegd. Als aanspreekvorm kan dan ook alleen *jij* worden gebruikt, zoals in (8a) en (9a). De zinnen met *je*, (8b) en (9b), zijn ongrammaticaal.

- (8) a. *Jij daar, kom eens hier!*
b. **Je daar, kom eens hier!*

- (9) a. *Lopen jij!*
b. **Lopen je!*

Uit de bovenstaande voorbeelden blijkt dat *je* in principe niet kan worden beklemtoond. In een uitzonderlijk geval is dit echter wel mogelijk. Een voorbeeld uit Klaasse (2005) (de hoofdletters geven klemtoon aan):

- (10) *JE hebt niet altijd behoefte aan gezelschap? Spreek voor jezelf!*

In zin (10) wordt door de spreker nadruk gelegd op de generieke lezing van *je*. Het is mogelijk dat er een dergelijke conversatie plaatsvond:

- (11) SP1: Er zijn altijd mensen in de buurt, maar je hebt nou eenmaal niet altijd behoefte aan gezelschap.
SP2: JE hebt niet altijd behoefte aan gezelschap? Spreek voor jezelf!

Spreker 1 gebruikt *je* generiek: het geldt voor iedereen dat er niet altijd een behoefte is aan gezelschap. Spreker 2 vindt niet dat dit voor *iedereen* zo is, en vindt dat spreker 1 zijn opmerking te algemeen heeft gebracht. Dat wordt nog duidelijker met de toevoeging *Spreek voor jezelf!* De generieke eigenschappen van *je* worden hier benadrukt (zie ook sectie 2.4). Het is dan ook alleen in zulke specifieke contexten dat *je* klemtoon kan krijgen.

2.3 Gebruik als deiktisch voornaamwoord

In de voorgaande secties heb ik gebruik gemaakt van de termen *deiktisch* en *generiek*. Ik zal nu eerst duidelijk maken wat deze twee termen precies inhouden.

Als eerste is er de mogelijkheid waarin het pronomen uitsluitend naar de aangesprokene verwijst, zoals in zin (12):

- (12) *Je studeert te weinig.*

In zin (12) verwijst *je* duidelijk naar de aangesprokene. De zin kan niet (zonder moeite) worden geparafraseerd als *Men studeert te weinig* of *Er wordt te weinig gestudeerd*. Die verwijzing naar de aangesprokene noem ik de *deiktische* verwijzing.

In alle gevallen waarin het pronomen een andere verwijzing heeft noem ik die *generiek*, zoals in zin (13):

- (13) *Je kunt alleen een tien halen als je alle colleges volgt.*

Hier verwijst *je* niet uitsluitend naar de aangesprokene. Het is een algemene opmerking die geldt voor iedereen die een tien wil halen. Een parafrase van deze zin is *Het is nodig alle colleges te volgen om een tien te kunnen halen*. Het verschil tussen de zinnen kunnen we “testen” door *je* te vervangen door *jij*:

- (14) *Jij studeert te weinig.*

De verandering van het pronomen in zin (14) verandert de betekenis nauwelijks in vergelijking met (12). Nog steeds wordt er door de aangesprokene te weinig gestudeerd en nog steeds is het geen generalisatie. *Je* en *jij* hebben in deze context allebei een deiktische verwijzing en zijn daarom inwisselbaar.

Zin (15b) is wel duidelijk anders dan zin (13), hier herhaald als (15a):

- (15) a. *Je kunt alleen een tien halen als je alle colleges volgt.*
b. *Jij kunt alleen een tien halen als je alle colleges volgt.*

Nu wordt het duidelijk dat zin (15a) in eerste instantie *generiek* is, en dat door het gebruik van *jij* de betekenis *deiktisch* is geworden. Zin (15b) is niet langer een algemene uitspraak, zoals (15a). Aan het begin van een college zou een docent zin (15a) prima kunnen zeggen om aan te geven dat alle studenten de colleges moeten volgen, maar dat gaat niet zo gemakkelijk met (15b). Dat komt doordat *jij* eerder wordt geïnterpreteerd als deiktisch. Het is daardoor veel lastiger om (15b) als generiek te interpreteren.

De voorgaande voorbeelden illustreren dat *je* en *jij* verschillen in hun *primaire* lezing. Het is niet zo dat *je* altijd generiek verwijst of dat *jij* altijd deiktisch verwijst. Integendeel: beide pronomina kunnen zowel generiek als deiktisch worden gebruikt. Het is echter wel zo dat *je* veel sneller en gemakkelijker als generiek wordt geïnterpreteerd dan *jij*. Op dezelfde manier is *jij* veel makkelijker als deiktisch te interpreteren dan *je*.

De corpusstudie van De Hoop en Tarenskeen (2012) ondersteunt deze bewering. Uit hun resultaten bleek dat de deiktische en generieke lezing van *je* ongeveer even vaak voorkomen. Bovendien bleek dat de generieke lezing vaker voorkwam in descriptieve zinnen dan de deiktische lezing. Voor vragen was dat precies andersom. Dat lijkt ook logisch: bij het stellen van een vraag wil een spreker vaak iets van de aangesprokene, zoals informatie of een actie (De Hoop & Tarenskeen, 2012).

2.4 Gebruik als generiek voornaamwoord

In het Nederlands kunnen een aantal pronomina worden gebruikt als generiek voornaamwoord, waarvan *je* en *ze* de meest voorkomende zijn (Tarenskeen, 2010). Het Nederlands kent, naast pronomina die generiek worden gebruikt, ook het echte onpersoonlijke pronomen *men*. *Men* komt echter weinig voor, en wordt gezien als formeel en archaisch (Weerman, 2006, Van der Auwera et al, te verschijnen).

Dit is niet altijd zo geweest. *Men* was veel populairder aan het eind van de 19^e eeuw (Klaasse, 2005), terwijl generiek *je* toen helemaal niet voorkwam. Ruim een eeuw later zien we een compleet ander beeld: 57% van de generiek gebruikte pronomina is *je*. *Men* is goed voor ongeveer 17% van alle voorkomens van generieke pronomina.

In een subcorpus van het Corpus Gesproken Nederlands, bestaande uit interviews met leraren Nederlands, vond Tarenskeen (2010) dat ongeveer 53% van de voorkomens van *je* deiktisch werd gebruikt. Van de overige 47% was 39% niet-deiktisch en de resterende 8% was ambigu. De Hoop en Tarenskeen (2012) vinden in een andere corpusstudie grofweg dezelfde frequenties: 53% van de tokens van *je* werd deiktisch gebruikt, 45% was duidelijk generiek, en de overige 2% was ambigu.

Over het generieke gebruik van *jij* is minder bekend. Tarenskeen (2010) vindt in haar studie opvallend genoeg dat *jij* relatief gezien even vaak generiek wordt gebruikt als *je*. 53% van de tokens waren deiktisch, 39% generiek en de overige 8% was ambigu. Absoluut gezien kwam *jij* wel veel minder vaak voor.

We hebben gezien dat *je* kan worden gebruikt om uitsluitend naar de aangesprokene, de toehoorder of lezer, te verwijzen. Dit heb ik de deiktische lezing genoemd. Daarnaast kan *je* generiek worden gebruikt, waarbij *je* niet (uitsluitend) naar de aangesprokene verwijst. Onder de noemer *generiek* vallen naast de puur onpersoonlijke lezing ook zelfverwijzend *je* – waarbij het pronomen naar de spreker verwijst – en gevallen waarin *je* naar een ander, een derde persoon, verwijst.

De Hoop en Tarenskeen (2012) stellen vast dat voornamelijk het onderscheid tussen zelfverwijzend *je* en “puur” onpersoonlijk *je* moeilijk te maken is. In een groot aantal gevallen is de verwijzing ronduit ambigu. Ik volg daarom De Hoop en Tarenskeen (2012) in hun keuze de mogelijke verwijzingen van *je* en *jij* op te delen in twee categorieën: deiktisch en niet-deiktisch oftewel generiek.

2.4.1 Verwijzing naar de spreker

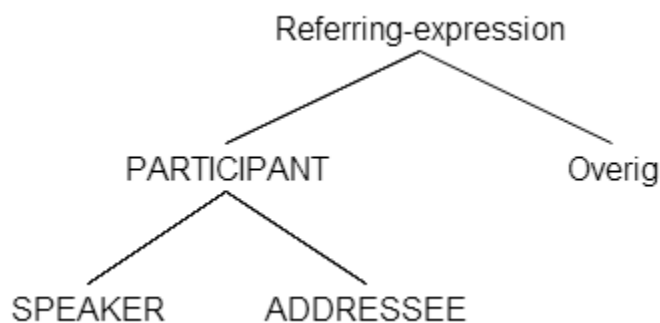
Een veelbesproken fenomeen (Appel 1993, Tarenskeen 2010, Zeijlstra 2011, De Hoop & Tarenskeen 2012) is zelfverwijzend *je*, waarbij *je* geen deiktische verwijzing heeft, maar naar de spreker verwijst. Een voorbeeld van zelfverwijzend *je* staat in (16), een deel van een gesprek tussen twee studenten, in een tentamenweek:

- (16) SP1: *Hoe bereid **jij** het tentamen voor?*
SP2: *Nou ja, **je** leest eerst alle stof door, en dan moet **je** de belangrijkste punten gaan herhalen.*

Spreker 1 doelt met *jij* op spreker 2: een voorbeeld van deiktische verwijzing. De *je* van spreker 2 kunnen we niet op deze manier analyseren. Zijn reactie is een antwoord op de vraag van spreker 1 die expliciet vraagt hoe spreker 2 een tentamen voorbereidt. Zijn reactie kunnen we dus ook parafraseren als:

- (17) SP2: *Nou ja, **ik** lees eerst alle stof door, en dan moet **ik** de belangrijkste punten gaan herhalen.*

Volgens Zeijlstra (2011) is dit fenomeen een gevolg van het ontbreken van een bepaalde eigenschap – een *kenmerk* – op het pronomen *je*. De aan- of afwezigheid van kenmerken heeft een effect op de semantische gemarkeerdheid van een pronomen. Zijn analyse bouwt voort op het idee van Harley & Ritter (2002) waarin deze kenmerken een hiërarchische structuur hebben. Een voorbeeld van een dergelijke structuur staat in figuur 1:

FIGUUR 1: Hiërarchische structuur van pronomina binnen het model van Harley & Ritter (2002)

Alle pronomina vallen binnen deze structuur onder de noemer *Referring Expression* (pronomen). Deze groep pronomina is opgedeeld in de participanten – de deelnemers aan het gesprek – en de overige pronomina. Onder de participanten vallen de

pronomina van de eerste en tweede persoon. Zij ontvangen het kenmerk [PARTICIPANT]. Dit in tegenstelling tot pronomina van de derde persoon; een derde persoon neemt (per definitie) niet deel aan een gesprek en heeft dus ook niet het kenmerk [PARTICIPANT].

Het pronomen van de eerste persoon (*ik*) krijgt het kenmerk [SPEAKER]. Immers, iemand verwijst met *ik* altijd naar zichzelf – *ik* verwijst dus naar de spreker van een zin. De pronomina van de tweede persoon krijgen het kenmerk [ADDRESSEE].

De verschillen tussen de vormen *jij* en *je* worden door Zeijlstra verklaard met behulp van de aan- en afwezigheid van deze kenmerken. *Je* heeft het kenmerk [ADDRESSEE] verloren, waardoor het niet meer rechtstreeks naar de aangesprokene (de addressee) verwijst. Hierdoor verwijst *je* alleen nog naar een participant, want het kenmerk [PARTICIPANT] is nog aanwezig. Dit in tegenstelling tot *jij*, dat nog wél het kenmerk [ADDRESSEE] heeft. *Jij* is dus gemarkeerder dan *je*: het pronomen staat lager in de hiërarchie en is daardoor specifiek. *Je* kan het [ADDRESSEE]-kenmerk niet ontvangen en verwijst in principe dus alleen nog naar een [PARTICIPANT].

Het zelfverwijzende gebruik van *je*, zoals in zin (16), is prima te verklaren met behulp van deze theorie. Immers, *je* verwijst naar de groep participanten, waar de spreker *ik* toe behoort.

Zeijlstra's theorie kan echter een aantal dingen niet verklaren. Met alleen het kenmerk [PARTICIPANT] verwijst *je* in principe naar één van de participanten. Tot die deelnemers behoren de spreker *ik* en de aangesprokene *je* of *jij*. Het kenmerk om echt naar de aangesprokene te verwijzen, [ADDRESSEE], kan *je* niet meer ontvangen. Toch kan *je* ook deiktisch worden gebruikt.

Een ander probleem is het generieke gebruik van het pronomen *jij*. Uit Zeijlstra's analyse volgt dat de aanwezigheid van [ADDRESSEE] op *jij* verhindert dat *jij* generiek kan worden gebruikt, of het op zijn minst onwaarschijnlijker maakt dan generiek *je*. Immers: pronomina met [ADDRESSEE] verwijzen uitsluitend naar de aangesprokene, waar een generiek pronomen juist *niet* (uitsluitend) naar verwijst.

Daarnaast beweert Zeijlstra dat generiek gebruikt *je* altijd een (indirecte) referentie behoudt naar de aangesprokene, in tegenstelling tot *men*. Dat wil zeggen: *men* is volkomen neutraal in zijn verwijzing; *je* wordt generiek "gebruikt", maar blijft toch een pronomen van de tweede persoon. Hij illustreert dat met de volgende twee zinnen:

- (18) a. *Men mag hier niet roken, maar jij natuurlijk wel.*
b. **Je mag hier niet roken, maar jij natuurlijk wel.*

Volgens Zeijlstra is zin (18a) correct, maar zin (18b) niet. Dat komt doordat *je* toch (een beetje) naar de aangesprokene verwijst en *jij* daarom die verwijzing niet specifiek kan maken. Daar is immers al naar verwezen met *je*. *Men* verwijst echter helemaal niet naar de aangesprokene waardoor *jij* wél specifiek kan zijn. In andere woorden: in zin (18a) verwijst *jij* naar een specifieke subgroep van de verwijzing van *men*. In zin (18b) kan dat niet, omdat *je* en *jij* in principe (volgens Zeijlstra) naar dezelfde subgroep verwijzen. Zin (18b) is in mijn ogen helemaal niet ongrammaticaal. De generieke betekenis ligt net zo voor de hand als in (18a).

Bovendien betoogt Zeijlstra (2011) dat er niet alleen een duidelijk verschil is tussen deiktisch *je* en generiek *je*, maar ook dat zelfverwijzend *je* zoals in zin (16)

fundamenteel afwijkt van generiek *je*. Dit in tegenstelling tot De Hoop en Tarenskeen (2012), die juist bepleiten dat zelfverwijzend *je* onder de noemer van *generiek je* valt.

2.4.2 Verwijzing naar een ander

Het is mogelijk om met *je* naar een derde persoon te verwijzen, zoals in (19). Er is hier wel enige context nodig: Daan, die vorige zomer het Szigetfestival heeft afgezegd om voor zijn herkansingen te leren, blijkt achteraf voor al die herkansingen een onvoldoende te hebben gehaald. Dit is bij Daan een terugkerend patroon. Iemand zegt over Daan (NB: Daan is niet aanwezig bij dit gesprek):

(19) *Dat is toch dom, **je** bent Daan, dan hou **je** daar toch rekening mee.*

Het pronomen *je* verwijst in zin (19) niet naar de spreker, of naar een groep mensen waar de spreker toe behoort. Het verwijst ook niet naar de aangesprokene, want Daan zelf is niet aanwezig. *Je* verwijst hier dus naar een andere, derde persoon. Ik noem deze lezing, net als zelfverwijzend *je* en onpersoonlijk *je*, generiek, ten eerste omdat *je* niet naar de aangesprokene verwijst, en ten tweede omdat er toch wordt gegeneraliseerd (De Hoop & Tarenskeen, 2010). De uiting roept een sterk gevoel van empathie op: de luisteraar wordt als het ware in de schoenen van Daan gezet.

Het feit dat *je* kan worden gebruikt om naar een specifieke derde persoon te verwijzen laat nog eens zien hoe flexibel het pronomen is. Het kan verwijzen naar de aangesprokene (deiktisch), naar iedereen (onpersoonlijk), naar de eerste persoon en zelfs naar de derde persoon. Nog belangrijker is dat dit speciale gebruik van *je* nauwelijks opvalt. Als we in zin (19) *je* vervangen door *jij* gebeurt er iets heel anders:

(20) *Dat is toch dom, **jij** bent Daan, dan hou **jij** daar toch rekening mee.*

Deze zin is niet ongrammaticaal, maar verwijst niet in eerste instantie naar een derde persoon, zoals zin (19). De primaire lezing van *jij* is hier deiktisch: de zin zegt iets over de persoon die wordt aangesproken (in dit geval Daan). Zin (20) zou (in tegenstelling tot zin 19) vreemd zijn in een context waarin niet Daan aanwezig is. Daan kan dan immers niet rechtstreeks worden aangesproken.

2.5 Oproepen van empathie

Pronomina van de tweede persoon die generiek worden gebruikt wekken een sterker gevoel van empathie op dan andere generieke pronomina. Dit effect wordt ook wel *empathy-tracking* genoemd (o.a. Zobel 2011, Malamud 2012). Een verklaring hiervoor is dat pronomina van de tweede persoon een deel van hun oorspronkelijke verwijzing behouden (De Hoop & Tarenskeen 2012, Malamud 2012).

Net als De Hoop en Tarenskeen (2012) denk ik dat het oproepen van empathie door deze pronomina verband heeft met zelftoeschrijving (*self-ascription*) (Wechsler, 2010). Volgens Wechsler (2010) is het niet zo dat een pronomen van de tweede persoon *verwijst* naar de aangesprokene, maar nodigt het de aangesprokene uit om zichzelf de eigenschap van dat specifieke pronomen toe te schrijven.

Hij illustreert dit door middel van het volgende voorbeeld, waarin een docent zijn klas toespreekt:

(21) Schrijf je naam boven aan de pagina.

Volgens Wechsler (2010) verwijst in zin (21) het pronomen *je* niet naar de aangesprokene (de klas) en wordt het ook niet op die manier geïnterpreteerd. In plaats daarvan schrijft iedere leerling zichzelf de eigenschap van *je*-zijn toe. In de klas van veertig personen zal iedereen zijn eigen naam opschrijven, nadat ze eerst zelftoeschrijving hebben toegepast. Volgens Wechsler passen aangesprokene zelftoeschrijving toe bij elk pronomen van de tweede persoon dat ze horen. In andere woorden: elk pronomen van de tweede persoon wordt in eerste instantie als *deiktisch* opgevat.

Ik denk dat de eerste interpretatie via zelftoeschrijving empathie opwekt doordat de aangesprokene de zin op zichzelf betreft en zichzelf vervolgens in de situatie plaatst. Als dat vervolgens moet worden bijgesteld heeft de aangesprokene al zelftoeschrijving toegepast. Bij het lezen van generiek *je* past iemand dus zelftoeschrijving toe vóórdát hij er achter komt dat de zin geen betrekking op hem heeft, maar bijvoorbeeld op de spreker (zelfverwijzend) of een ander. Dit zal niet gebeuren bij een pronomen zoals *men*, omdat *men* niet kan worden verward met een pronomen van de tweede persoon.

Je en *jij* verschillen voornamelijk wat betreft hun persoonsdeixis: *jij* verwijst in eerste instantie naar de aangesprokene, terwijl *je* veel vaker generiek wordt gebruikt. Dit heeft waarschijnlijk een effect op de mate van zelftoeschrijving. *Jij* zal sterkere gevoelens van empathie oproepen, omdat het primair een deiktische betekenis heeft. De aangesprokene zal daarom sneller aannemen dat de spreker het over hem heeft. Dit in tegenstelling tot *je*, dat zo vaak generiek wordt gebruikt dat een luisteraar of lezer hier rekening mee zal houden. Als blijkt dat een uiting *niet* over de aangesprokene gaat, zal er door *jij* een sterker gevoel van empathie “achterblijven” dan bij *je*.

Het generieke gebruik van *jij* kan dus ook worden gezien als een strategie om een generieke betekenis over te brengen, zonder archaisch (met *men*) of te algemeen (met *je*) te klinken. Door *jij* te gebruiken wordt de lezer persoonlijk aangesproken, zelfs als het pronomen generiek bedoeld is.

2.6 *Jou(w)*

Het voorgaande deel van deze scriptie ging over het verschil tussen *jij* en *je*. *Jij* is de meer gemarkeerde subjectsvorm van *je*. *Je* kan echter ook worden gebruikt als (in)direct object en als bezittelijk voornaamwoord. Voor beide vormen zijn er ook gemarkeerde pronomina, namelijk *jou* (object) en *jouw* (bezittelijk voornaamwoord). De vergelijking tussen *jij* en *je* gaat ook op voor *jou(w)* en *je*. *Jou* is net zoals *jij* deiktischer dan *je*:

- (22) a. De docent geeft **je** maar één kans om het tentamen te halen.
b. De docent geeft **jou** maar één kans om het tentamen te halen.

In zin (22a) kan *je* generiek worden geïnterpreteerd. De zin geldt voor iedereen die het tentamen gaat maken. In zin (22b) is deze interpretatie een stuk minder waarschijnlijk. De deiktische lezing is veel overtuigender: de aangesproken student (en niet alle andere studenten) krijgen maar één kans om het tentamen te halen. Dit is analoog aan de zinnen (15a) en (15b).

Voor het bezittelijk voornaamwoord geldt hetzelfde:

- (23) a. *De docent kijkt **je** tentamen binnen een week na.*
b. *De docent kijkt **jouw** tentamen binnen een week na.*

Voor zin (23a) geldt opnieuw dat de eerste lezing generiek is: voor alle studenten geldt dat hun tentamen binnen een week zal worden nagekeken. Dit is niet de eerste lezing bij (23b). Daar geldt dat alleen tentamens van de *aangesproken* student(en) binnen een week worden nagekeken. Wat er met de tentamens van de andere studenten gaat gebeuren is niet van belang.

Als zin (23a) in een folder van een universiteit zou worden geplaatst, zal een lezer die zin als generiek interpreteren. De uiting geldt voor alle studenten aan die universiteit. Zin (23b) heeft echter een ander effect. Omdat *jouw* deiktisch wordt geïnterpreteerd voelt de lezer zich persoonlijk aangesproken: het is *zijn* tentamen dat binnen een week zal worden nagekeken.

2.7 Conclusie

We hebben gezien dat er een duidelijk verschil is tussen de verschillende vormen van het pronomen voor de tweede persoon. *Jij* is deiktisch, semantisch gemarkeerd en heeft restricties op waar het in een zin voor kan komen. *Je* wordt sneller generiek geïnterpreteerd, is semantisch ongemarkeerd en kan in verschillende syntactische functies worden gebruikt. Bovendien is de absolute frequentie van *je* in gesproken Nederlands veel hoger (Tarenskeen, 2010).

Deze verschillen hebben een duidelijk effect op de betekenis van zinnen. Een zin met *je* wordt eerder generiek – als een algemene uitspraak – opgevat. Door *jij* te gebruiken worden uitingen in eerste instantie als deiktisch opgevat. In sommige gevallen lijkt de generieke lezing vrijwel onmogelijk.

Het is ook zo dat de ongemarkeerdheid van *je* ertoe leidt dat het pronomen naar veel meer dan alleen een tweede persoon kan wijzen. Verwijzingen naar de eerste persoon en zelfs de derde persoon zijn mogelijk (in deze scriptie wordt dit gebruik ook *generiek* genoemd).

Als laatste zien we dat generiek *je* en *jij* een sterker gevoel van empathie oproepen dan *men*. Dit wordt waarschijnlijk veroorzaakt doordat een deel van de verwijzing naar de tweede persoon nog steeds aanwezig is, zelfs als het pronomen generiek wordt gebruikt. Ik heb vervolgens voorgesteld dat dit effect sterker is bij *jij* dan bij *je*, omdat *jij* primair deiktisch verwijst, en een aangesprokene het pronomen dus meer op zichzelf zal betrekken.

3 Experiment wervingsteksten

In de vorige delen van deze scriptie heb ik de verschillen tussen de persoonsdeixis van *jij* (en *jou*) en *je* uitgelicht. In een experiment heb ik onderzocht of dit verschil tussen deze pronomina een meetbaar effect heeft op de manier waarop deze wervingsteksten worden geïnterpreteerd. Teksten met *jij* spreken de lezer persoonlijker aan, en teksten met *je* richten zich niet rechtstreeks op de aangesproken persoon maar zeggen iets in het algemeen. Welke van de twee varianten in een wervingstekst wordt gebruikt, zal daarom een effect hebben op de lezing van een tekst.

Universiteiten maken ieder jaar wervingsteksten, die aan de laatste twee klassen van het VWO worden uitgedeeld. Scholieren kunnen in die teksten lezen wat een universiteit te bieden heeft en welke studies ze daar kunnen volgen. Bovendien kunnen ze in folders waarin meerdere universiteiten staan gemakkelijk universiteiten met elkaar vergelijken.

In deze wervingsteksten wordt bijna zonder uitzondering gebruik gemaakt van de tweede persoon. Het gebruik van de derde persoon (*studenten kunnen bij ons kiezen uit vele studies*) wordt blijkbaar niet geassocieerd met jongeren. De vorm *men* wordt helemaal niet gebruikt.

Sommige universiteiten kiezen ervoor om van die tweede persoon voornamelijk de *je*-variant te kiezen, terwijl in andere teksten juist ontzettend vaak *jij* en *jou* gebruikt wordt. Het lijkt vooral een kwestie van stijl welke van deze twee vormen wordt gebruikt. Zo schrijft de Radboud Universiteit op haar website voor bacheloropleidingen:

Als je gaat studeren aan de Radboud Universiteit, zul je merken dat kwaliteit en een persoonlijke benadering voorop staan. [...] Als eerstejaarsstudent heb je minimaal 15 tot 20 contacturen per week. Zo raak je snel thuis op de campus en in je studie. Bovendien krijg je meestal les in kleine groepen, waarin je actief met de studiestof bezig bent.

<http://www.ru.nl/opleidingen/bachelor/>

In de brochure voor de opleiding sociologie schrijft de Rijksuniversiteit Groningen:

Iets voor jou? Vraag jij je vaak af waarom mensen zich gedragen zoals ze zich gedragen? Wil je weten hoe we ervoor kunnen zorgen dat mensen niet achterop raken in deze snelle en ingewikkelde tijd? Als je hierop 'ja' antwoordt en je bent ook geïnteresseerd in het doen van onderzoek, dan is de studie sociologie iets voor jou.

Bachelorbrochure sociologie 2013, RUG

De vraag is of teksten met *jij* de lezer daadwerkelijk persoonlijker aanspreken. Dit zou moeten leiden tot hogere scores voor universiteiten in *jij*-teksten dan voor universiteiten in *je*-teksten.

Op basis van de onderzochte verschillen in hoofdstuk 2 verwacht ik dat er een duidelijk verschil zal zijn in de interpretatie van de verschillende pronomina. Door *jij* en *jou* te gebruiken wordt de tekst dektisch geïnterpreteerd. *Jij* en *jou(w)* verwijzen naar de lezer van de tekst en deze zal scholieren daarom persoonlijker aanspreken. Dit in

tegenstelling tot teksten met *je*, die veel sneller generiek zullen worden opgevat, dat wil zeggen als een beschrijvende tekst over een universiteit.

3.1 *Proefpersonen*

76 scholieren uit de vijfde en zesde klas van het VWO deden mee aan het experiment. De scholieren volgden hun opleiding onder andere op het Rietveld Lyceum in Doetinchem en het Rhedens uit Dieren. De scholieren waren gemiddeld 18 jaar oud (SD=1.8). Van de proefpersonen waren er 32 jongens en 44 meisjes.

3.2 *Materiaal*

Voor dit onderzoek werden twee wervingsteksten geschreven. Elke wervingstekst ging over een anonieme universiteit. De universiteiten werden universiteit A en universiteit B genoemd. De structuur van de teksten was gebaseerd op de wervingsteksten uit bestaande folders en flyers van universiteiten. De inhoud was echter verzonden. Bovendien werden er geen gegevens genoemd die een idee zouden kunnen geven van de locatie van de universiteit, om te voorkomen dat proefpersonen op basis daarvan antwoord op de vragen zouden geven.

Beide teksten hadden twee inhoudelijke thema's. In iedere tekst werd vervolgens op die twee "speerpunten" nadruk gelegd, en uitgelegd waarom je voor die universiteit moest kiezen als die aspecten belangrijk voor je waren. Het doel was om proefpersonen zich op de *inhoud* van de tekst te laten concentreren.

Tekst 1 legde de nadruk op de kwaliteit van het onderwijs. In deze tekst wordt de lezer onder andere over het Honours-programma en het internationaal bekende wetenschappelijk onderzoek geïnformeerd. Daarnaast wordt de flexibiliteit van deze universiteit uitgelicht: studenten hebben – volgens de tekst – veel vrijheid om hun eigen vakken te kiezen. Zij kunnen dus een hele brede studie doen. Het is echter ook mogelijk om juist een specifieke richting te kiezen.

Tekst 1, conditie 1

De inhoud van onze opleidingen loopt sterk uiteen. Van biologie tot taalwetenschap, van management tot de academische pabo. Maar één ding hebben ze gemeen: ze bieden je veel ruimte om je talenten optimaal te ontwikkelen. Je kunt een groot deel van je studie zelf vormgeven, zelfs als je je talenten wilt uitspreiden over meer dan één opleiding. Wij moedigen samenwerking tussen verschillende disciplines aan. Wil je je juist specialiseren? Dat kan ook. Je mag het zelf beslissen!

Universitair onderwijs is het hoogste wat je in Nederland kunt volgen. Het is een flinke investering en we willen je dan ook het beste van het beste bieden. Onze universiteit staat bekend om vernieuwend, uitdagend en kleinschalig onderwijs met veel keuzeruimte en moderne voorzieningen. Wij stellen de hoogste eisen aan onze docenten én onze studenten. Bovendien kun je met meer dan een acht gemiddeld meedoen aan een speciaal programma voor de beste studenten. Heb je zin in verdiepingscolleges, studiereizen naar het buitenland en een kans om het beste uit jezelf te halen? Dan moet je zeker meedoen aan ons honoursprogramma. Als je bij ons studeert, kun je bijdragen aan wetenschappelijk onderzoek op internationaal niveau.

Tekst 2 benadrukte de goede ondersteuning voor eerstejaars. Vooral de regelmatige gesprekken en persoonlijke begeleiding, ook ná het kiezen van de studie, worden genoemd. Bovendien adverteert deze tekst met activiteiten waar studenten buiten het onderwijs aan kunnen deelnemen, zoals (muziek)festivals, cultuur op de campus en het uitstekende uitgaansleven.

Tekst 2, conditie 2

Als je net jouw eindexamen hebt gedaan, kan het best even wennen zijn op de universiteit. Hoorcolleges, werkcolleges, helemaal zelf verantwoordelijk zijn: het is waarschijnlijk allemaal nieuw voor jou. Wij bieden jou zo veel mogelijk ondersteuning tijdens, en zelfs al voor jouw eerste jaar. Zo helpen we jou met het kiezen van jouw studie, want hoe doe je dat eigenlijk? Wat zijn jouw interesses, jouw wensen en jouw talenten? Tijdens je studie kan jij altijd vragen stellen aan jouw mentor of studieadviseur. Zo kom jij in je studententijd nooit voor verrassingen te staan!

Als jij de universiteit en de boeken even achter je wil laten, is het natuurlijk belangrijk dat de stad waarin jij woont genoeg te bieden heeft. Onze universiteitsstad heeft talloze cafés, eetcafés en culturele voorzieningen. Als muziek jouw ding is, kun jij een bezoekje brengen aan een van de poppodia of jaarlijkse festivals. En zoals jij van een studentenstad mag verwachten, barst het in het centrum van de kroegen. Ook op de campus is er veel te doen. Zo is er een jaarlijks terugkerend campusfestival, kun jij 's avonds films kijken in de collegezalen, en kun jij regelmatig genieten van livemuziek in het campuscafé!

De twee thematisch verschillende teksten werden geschreven in drie verschillende condities. In conditie 1 werd uitsluitend *je* gebruikt: als persoonlijk, reflexief en bezittelijk voornaamwoord. Een voorbeeld van een tekst in conditie 1 staat hierboven (tekst 1).

In conditie 2 werd *je* zoveel mogelijk vervangen door *jij* of *jou(w)*. In sommige gevallen waar *jij* of *jou* niet paste is toch *je* gekozen, zoals in constructies met twee pronomina die elkaar direct opvolgden. Een voorbeeld van deze conditie is de versie van tekst 2 die hierboven staat.

In conditie 3 werden alle voorkomens van *je* en *jij/jou* vervangen door het nomen *student(en)*. *Je* of *jouw* als bezittelijk voornaamwoord werd *hun* en het reflexieve voornaamwoord was in conditie 3 *zich*. Hieronder staat tekst 1 in conditie 3:

Tekst 1, conditie 3

De inhoud van onze opleidingen loopt sterk uiteen. Van biologie tot taalwetenschap, van management tot de academische pabo. Maar één ding hebben ze gemeen: ze bieden studenten veel ruimte om hun talenten optimaal te ontwikkelen. Studenten kunnen een groot deel van hun studie zelf vormgeven, zelfs als ze hun talenten willen uitspreiden over meer dan één opleiding. Wij moedigen samenwerking tussen verschillende disciplines aan. Studenten kunnen zich ook specialiseren. Ze mogen het zelf beslissen!

Universitair onderwijs is het hoogste wat studenten in Nederland kunnen volgen. Het is een flinke investering, en we willen studenten dan ook het beste van het beste bieden. Onze universiteit staat bekend om vernieuwend, uitdagend en kleinschalig onderwijs met veel keuzeruimte en moderne voorzieningen. Wij stellen de hoogste eisen aan onze docenten én onze studenten. Bovendien kunnen studenten met meer dan een acht gemiddeld meedoen aan een speciaal programma voor de beste studenten. Wie zin heeft in verdiepingscolleges, studiereizen naar het buitenland en een kans om het beste uit zichzelf te halen, moet zeker meedoen aan ons honoursprogramma. Studenten

die bij ons studeren, kunnen bijdragen aan wetenschappelijk onderzoek op internationaal niveau.

Het uiteindelijke materiaal bestond uit zes verschillende teksten: twee thematische teksten die ieder in drie verschillende condities waren geschreven. Deze zes teksten zijn opgenomen in appendix A.

3.3 Procedure

De zes teksten werden via het programma NetQ in een internet-enquête geplaatst. Proefpersonen kregen van hun mentor of decaan een link die naar de enquête leidde. Bij het openen van de lijst kregen proefpersonen eerst een welkomstscherf te zien. Hierop werd uitgelegd dat proefpersonen twee wervingsteksten moesten lezen en vervolgens een aantal vragen moesten beantwoorden.

Op het volgende scherm vulden de proefpersonen een aantal basisgegevens in: geslacht, leeftijd en het profiel (vakkenpakket) dat ze volgden. Nadat dit was afgerond werden de proefpersonen doorgestuurd naar de twee wervingsteksten.

Iedere proefpersoon kreeg twee wervingsteksten te zien. De tekst aan de linkerkant had de titel *Universiteit A* en de rechtertekst *Universiteit B*. Omdat de teksten nooit overeenkwamen in thema of conditie waren er zes mogelijke combinaties van wervingsteksten die een proefpersoon te zien kon krijgen (zie tabel 1).

TABEL 1: Indeling experiment

		Tekst 2		
		<i>Je</i>	<i>Jij/jou(w)</i>	<i>Studenten</i>
Tekst 1	<i>Je</i>		3	5
	<i>Jij/jou(w)</i>	1		6
	<i>Student(en)</i>	2	4	

Proefpersonen kregen eerst de wervingstekst van universiteit A te zien. Als ze aangaven de tekst te hebben gelezen, werden ze doorgestuurd naar de tekst van universiteit B. Na het lezen van die tekst kregen ze beide teksten tegelijkertijd te zien, met daaronder een aantal vragen.

Op een aantal stellingen konden ze antwoord geven met behulp van een zevenpuntsschaal die liep van 1 (helemaal oneens) tot 7 (helemaal eens):

Bij universiteit A krijg ik een goede opleiding
Bij universiteit B krijg ik een goede opleiding
Universiteit A komt professioneel over
Universiteit B komt professioneel over
Bij universiteit A kan ik me goed ontplooiën
Bij universiteit B kan ik me goed ontplooiën

Daarnaast kregen proefpersonen keuzevragen, waarbij ze moesten kiezen tussen twee opties:

<i>Ik voel me meer aangesproken door:</i>	<i>Universiteit A / Universiteit B</i>
<i>Ik voel me meer op mijn gemak bij:</i>	<i>Universiteit A / Universiteit B</i>
<i>Ik zou het liefste mijn opleiding volgen bij:</i>	<i>Universiteit A / Universiteit B</i>

Als laatste konden proefpersonen elke universiteit beoordelen met een cijfer van 1 tot 10.

De wervingsteksten werden *counterbalanced* aangeboden. Dat wil zeggen: in bijvoorbeeld combinatie 1 (uit tabel 1) werd bij de helft van de proefpersonen die deze combinatie te zien kregen tekst 1 links weergegeven (als universiteit A). Bij de andere helft proefpersonen werd tekst 1 juist rechts weergegeven (als universiteit B). Dit was om een voorkeur voor links of rechts uit te sluiten.

3.4 *Verwachtingen en hypothese*

Een wervingstekst is geschreven door de schrijver aan de lezer. Lezers van een tekst worden dus aangesproken door de schrijver van die tekst. In wervingsteksten van universiteiten worden voornamelijk pronomina van de tweede persoon enkelvoud gebruikt.

Sommige universiteiten gebruiken in hun wervingsteksten voornamelijk de gemarkeerde vormen *jij* en *jou*. Andere universiteiten hebben juist voor de *je*-vorm gekozen. We hebben vastgesteld dat *jij* overwegend deiktisch is in zijn gebruik, terwijl *je* veel meer de generieke betekenis heeft. Dit zou tot gevolg kunnen hebben dat lezers van een wervingstekst zich meer door de *jij*-variant aangesproken zullen voelen.

Binnen de context van wervingsteksten drukt *je* vooral een generieke betekenis uit, waardoor de tekst descriptief zal worden opgevat. Het is een algemene tekst die iets zegt over *alle* studenten of scholieren, terwijl de tekst met *jij* zich veel meer richt tot de persoon die op dat moment aan het lezen is. Het gebruik van *jij* is een manier om elke lezer persoonlijk aan te spreken, maar toch de tekst aan een groot aantal mensen te richten.

De verwachting is dat scholieren zich meer aangesproken voelen door de deiktische variant. Immers, proefpersonen zullen die vorm meer op zichzelf betrekken. Proefpersonen zullen daarom vaker kiezen voor de teksten die zijn geschreven in conditie 2. Voor de vragen die met een zevenpuntsschaal worden beantwoord zullen ook hogere scores worden gegeven voor de tekst waarin *jij* wordt gebruikt.

3.5 Resultaten

In tabel 2 staan de gemiddelden en standaarddeviaties van de gemeten factoren per conditie.

TABEL 2: Gemiddelden en standaarddeviaties experiment. Universiteit A werd gecodeerd als “1”, universiteit B als “2”. In de linker kolom staat per conditie per universiteit het gebruikte pronomen.

<i>Conditie</i>		<i>Op mijn gemak</i>	<i>Aangesproken door</i>	<i>Keuze universiteit</i>	<i>Cijfer A</i>	<i>Cijfer B</i>
1	<i>Gemiddelde</i>	1.83	1.50	1.42	7.67	7.17
<i>A = jij</i>	<i>N</i>	12	12	12	12	12
<i>B = je</i>	<i>Sdev</i>	.39	.52	.52	.65	1.03
2	<i>Gemiddelde</i>	2.00	1.83	1.83	7.50	7.67
<i>A = student</i>	<i>N</i>	6	6	6	6	6
<i>B = je</i>	<i>Sdev</i>	.00	.41	.41	1.05	1.03
3	<i>Gemiddelde</i>	1.65	1.53	1.41	7.88	7.06
<i>A = je</i>	<i>N</i>	17	17	17	17	17
<i>B = jij</i>	<i>Sdev</i>	.49	.51	.51	.78	1.35
4	<i>Gemiddelde</i>	1.69	1.31	1.38	7.77	6.85
<i>A = student</i>	<i>N</i>	13	13	13	13	13
<i>B = jij</i>	<i>Sdev</i>	.48	.48	.51	.83	1.28
5	<i>Gemiddelde</i>	1.69	1.31	1.38	7.54	7.00
<i>A = je</i>	<i>N</i>	13	13	13	13	13
<i>B = student</i>	<i>Sdev</i>	.48	.48	.51	1.05	1.73
6	<i>Gemiddelde</i>	1.73	1.47	1.33	7.40	7.20
<i>A = jij</i>	<i>N</i>	15	15	15	15	15
<i>B = student</i>	<i>Sdev</i>	.46	.52	.49	1.92	1.61

Een one-way between-subjects ANOVA is uitgevoerd om het effect van pronomenconditie op de variabelen “keuze voor de universiteit”, “ik voel me aangesproken door” en “ik voel me op mijn gemak bij” te vergelijken in de zes condities uit tabel 1.

Er was geen significant effect van een conditie op de keuze voor een universiteit met alfa <.05 voor de zes condities: $F(5, 70) = .95, p = .46, \eta^2 = .06$. Hetzelfde geldt voor het effect van condities op de vraag “ik voel me aangesproken door”: $F(5, 70) = 1.24, p = .30, \eta^2 = .08$ en voor de vraag “ik voel me op mijn gemak”: $F(5, 70) = .72, p = .61, \eta^2 = .05$.

Uit deze resultaten volgt dat de conditie – het gebruikte pronomen in de tekst – geen significant effect had op de keuze voor een universiteit. Er was ook geen significant effect op de mate waarin iemand zich aangesproken voelde of zich op zijn

gemak voelde bij een bepaalde universiteit. Dit is niet in overeenstemming met de hypothese.

De zes pronominacondities waren ook niet significant voor het cijfer dat proefpersonen moesten geven aan de universiteiten. Deze condities waren voor het cijfer voor universiteit A: $F(5, 70) = .35$, $p = .88$, $\eta^2 = .03$ noch voor het cijfer van universiteit B: $F(5, 70) = 3.17$, $p = .90$, $\eta^2 = .02$ significant.

Uit de resultaten blijkt dat het gebruikte pronomen in de tekst geen effect had op het door de proefpersonen gegeven cijfer. Dit is niet in overeenstemming met de hypothese.

4 Discussie

De verschillen tussen de pronomina *jij/jou* en *je* hebben een effect op wanneer die pronomina kunnen worden gebruikt. *Jij* is meer gemarkeerd en heeft primair een deiktische betekenis. *Je* is daarentegen helemaal ongemarkeerd, kan geen klemtoon ontvangen en krijgt in de context van wervingsteksten, zoals gebruikt in dit experiment, een generieke interpretatie.

Op basis van die verschillen verwachtte ik dat de deiktische teksten met *jij* de lezer meer persoonlijk zouden aanspreken. Teksten met *je* zouden juist meer geïnterpreteerd moeten worden als een beschrijving van de universiteit. In een experimentele omgeving zou dat kunnen leiden tot een voorkeur voor de teksten die deiktische pronomina gebruiken.

De resultaten geven duidelijk aan dat het gebruikte pronomen in de tekst geen significant effect had op de keuzes die de proefpersonen maakten. Bovendien voelden de scholieren zich niet sterker aangesproken of meer op hun gemak bij het gebruik van een bepaald voornaamwoord.

Een te klein onderscheidend vermogen (Engels: *statistical power*) kan een rol hebben gespeeld bij sommige statistische testen die zijn uitgevoerd. Een post hoc poweranalyse met het programma G*Power 3 (Erdfelder et al., 1996) is uitgevoerd om te zien of het design van het experiment genoeg power had. De power van een statistische test is de kans dat de nulhypothese terecht wordt verworpen. In andere woorden: het vermogen om een significant effect te vinden als dat effect aanwezig is.

Bij deze analyse is uitgegaan van een effectgrootte van 0.15 – een kleine tot gemiddelde grootte volgens Cohen's (1977) conventies van effectgrootte – voor de factor "keuze van universiteit". De power van de statistische test was slechts 13%, kritieke $F(78) = 2.34$ voor $p=.05$, $N=76$. Voor een power van 80% zou bij dit experiment een steekproefgrootte van ten minste 576 nodig zijn geweest. De power was dus veel te laag. Voor de andere factoren gold hetzelfde. We kunnen uit de resultaten opmaken dat als er al een effect van het pronomen bestaat, dat effect erg klein is. Het is mogelijk dat er wel degelijk een effect was, maar dat de bescheiden steekproefgrootte van 76 niet groot genoeg was om het effect op te merken.

De gemiddelden en standaardafwijkingen uit Tabel 2 suggereren echter niet dat het uitblijven van een significant effect te wijten is aan een te kleine power. Dat wil zeggen: de resultaten wijzen niet op de aanwezigheid van een (klein) effect. De gemiddelden en standaarddeviaties liggen voor alle condities en factoren vrij dicht bij elkaar. Bovendien verschillen in condities 1 en 3 (de *je* versus *jij* variant) de cijfers voor

Universiteit A en B ongeveer evenveel (conditie 1: A = 7.67, B = 7.17, conditie 3: A = 7.88, B = 7.06), terwijl in conditie 1 universiteit A de *jij*-variant is, en in conditie 3 juist universiteit B. In de eerste conditie kreeg dus juist de *je*-tekst een hoger cijfer, wat tegen de hypothese ingaat.

Een andere verklaring voor het afwezig blijven van een effect is de methodologie. Bij een internet-enquête zijn, per definitie, de experimentele condities van het experiment niet zo goed gecontroleerd als bij een centraal afgenomen experiment. Ten eerste is de homogeniteit van de proefpersonen niet gegarandeerd. Na het verspreiden van de link naar de enquête kan in principe iedereen de enquête invullen, zelfs zonder tot de doelgroep te behoren.

Ten tweede was er geen beloning voor de proefpersonen. Het is daarom mogelijk dat de enquête niet met volle concentratie werd gemaakt. Bovendien zaten de sleutelvragen van het experiment aan het einde: het punt waarop de concentratie waarschijnlijk het meest gezakt is.

Ook de opbouw van het experiment kan de resultaten hebben beïnvloed. De aanwezigheid van twee thematisch verschillende verhalen was bedoeld om de aandacht af te leiden van het verschil in pronomina. Immers, als proefpersonen exact dezelfde tekst te lezen kregen, met als enige verschil het gebruik van *jij/jou* of *je*, zouden ze snel doorkrijgen waar het experiment over gaat.

Een verklaring voor de afwezigheid van een effect zou kunnen zijn dat de voorkeur voor de inhoud van de tekst het pronomina-effect tenietdoet. In andere woorden: de inhoud is belangrijker dan de vorm. Dit probleem werkt ook de andere kant op. Als proefpersonen voor geen van beide universiteiten een voorkeur hebben zullen zij beide universiteiten misschien hetzelfde beoordelen.

De analyse was bovendien altijd between-subjects. Proefpersonen kregen maar twee verschillende teksten en condities te zien. Er kon dus niet worden gekeken naar within-subject effecten.

Een vervolgonderzoek kan worden opgezet, waarbij aan de volgende punten aandacht moet worden besteed: ten eerste moet het aantal proefpersonen groot genoeg zijn om een kleine (0.15) effectgrootte te kunnen meten met voldoende power (80%).

Ten tweede moet er een oplossing worden gevonden voor het tenietdoen van het effect van het gebruikte pronomina door de inhoudelijke eigenschappen van de tekst. Een mogelijkheid zou zijn om twee teksten te schrijven die inhoudelijk zeer sterk op elkaar lijken. Op die manier zouden inhoudelijke effecten minder zwaar kunnen wegen.

Bovendien zou er een experiment kunnen worden opgezet waarin proefpersonen meer dan twee teksten te lezen krijgen, waarvan een aantal filler-teksten en een deel target-teksten. Op die manier kunnen proefpersonen elke conditie een keer te zien krijgen. Dit maakt naast een between-subject-analyse ook een within-subject-analyse mogelijk. Zo kan ook het effect van de inhoud van de tekst worden verkleind, doordat elke proefpersoon elke tekst en elke conditie te zien krijgt.

5 Conclusie

In deze scriptie heb ik onderzocht of het verschil in persoonsdeixis tussen *je* en *jij* een effect heeft op de mate waarin een tekst de lezer aanspreekt. De primair deiktische lezing van *jij* zorgt ervoor dat de lezer persoonlijker wordt aangesproken, terwijl het generieke *je* eerder een algemene betekenis uitdrukt.

In een experiment heb ik met behulp van universitaire wervingsteksten gemeten of teksten met *jij* een ander oordeel krijgen dan teksten met *je*. De hypothese was dat, als de tekst met *jij* inderdaad lezers persoonlijker zou aanspreken, ze die ook beter zouden beoordelen. Omdat *je* veel algemener is zou er voor die tekst minder moeten worden gekozen.

Uit de resultaten blijkt dat er geen significante verschillen zijn tussen de twee teksten. Voor geen enkele vraag zorgden de verschillende condities, waarin de pronomina verschilden, voor significant afwijkende cijfers.

Het feit dat er een semantisch verschil tussen *jij* en *je* is, zoals uitgelicht in hoofdstuk 2, is hiermee echter niet ontkracht. Het is waarschijnlijker dat het aantal proefpersonen simpelweg te klein was om het effect van de pronomina te meten. Bovendien is het mogelijk dat de gebruikte methodologie niet voldoende geschikt was om een wel aanwezig effect te meten. Het is mogelijk dat het thematische verschil tussen de twee teksten het effect van de pronomina tenietdeed.

Referenties

- Appel, R. (1993) Niet alleen voetballers gebruiken vaak “je” als ze “ik” bedoelen. J. ten Thije (Ed.), *Waar komen de juiste ideeën vandaan? Opstellen over taal, wetenschap en maatschappij. Feestboek voor Gerard Hubers*, 95-99.
- Auwera, Johan van der, Gast, Volker & Vanderbiesen, Jeroen. (Te verschijnen) Human impersonal pronoun uses in English, Dutch and German. *Leuvense Bijdragen*.
- Cohen, J. (1977) *Statistical power analysis for the behavioral sciences*. Academic Press, New York.
- Erdfelder, E., Faul, F. & Buchner, A. (1996) GPOWER: A general power analysis program. *Behavior Research Methods, Instruments, & Computers*, 28, 1-11.
- Harley, H. & Ritter, E. (2002) A feature-geometric analysis of person and number. *Language* 78, 147-170.
- Hoop, H. de & Tarenskeen, S. (2012) It's all about you in Dutch. Ongepubliceerd manuscript. Radboud Universiteit Nijmegen.
- Klaasse, B. (2005) *Spreek voor jezelf. Veranderingen in het gebruik van persoonlijke voornaamwoorden met een algemene referentie in het Nederlands in taalvergelijkend perspectief*. Masterscriptie. Universiteit van Amsterdam.
- Malamud, S. (2012). Impersonal indexicals: one, you, man, and du. *Journal of Comparative Germanic Linguistics* 15, 1-48.
- Tarenskeen, S. (2010) *From you to me (and back). The flexible meaning of the second person pronoun in Dutch*. Masterscriptie Taalwetenschap. Radboud Universiteit Nijmegen.

- Wechsler, Stephen (2010) What 'you' and 'I' mean to each other: Person indexicals, self-ascription, and theory of mind. *Language* 86, 332-365.
- Zeijlstra, H. (2011) Let's talk about you and me. Artikel gepresenteerd op de Local Pronouns Conference, Radboud Universiteit Nijmegen, Juni 2010.
- Zobel, S. (2011) On the impersonal use of German personal pronouns. Artikel gepresenteerd op de Local Pronouns Conference, Radboud Universiteit Nijmegen, Juni 2010

APPENDIX A

Tabel met de zes wervingsteksten die zijn gebruikt in het experiment (twee thematische teksten, beide in drie condities). In conditie 1 is *je* gebruikt. In conditie 2 werd zoveel mogelijk *jij* en *jou* gebruikt. In conditie 3 zijn alle pronomina van de tweede persoon vervangen door het pronomen *ze* of door het nomen *student(en)*.

Tekst 1

- Conditie 1** De inhoud van onze opleidingen loopt sterk uiteen. Van biologie tot taalwetenschap, van management tot de academische pabo. Maar één ding hebben ze gemeen: ze bieden je veel ruimte om je talenten optimaal te ontwikkelen. Je kunt een groot deel van je studie zelf vormgeven, zelfs als je je talenten wilt uitspreiden over meer dan één opleiding. Wij moedigen samenwerking tussen verschillende disciplines aan. Wil je je juist specialiseren? Dat kan ook. Je mag het zelf beslissen!
- Universitair onderwijs is het hoogste wat je in Nederland kunt volgen. Het is een flinke investering en we willen je dan ook het beste van het beste bieden. Onze universiteit staat bekend om vernieuwend, uitdagend en kleinschalig onderwijs met veel keuzeruimte en moderne voorzieningen. Wij stellen de hoogste eisen aan onze docenten én onze studenten. Bovendien kun je met meer dan een acht gemiddeld meedoen aan een speciaal programma voor de beste studenten. Heb je zin in verdiepingscolleges, studiereizen naar het buitenland en een kans om het beste uit jezelf te halen? Dan moet je zeker meedoen aan ons honoursprogramma. Als je bij ons studeert, kun je bijdragen aan wetenschappelijk onderzoek op internationaal niveau.
- Conditie 2** De inhoud van onze opleidingen loopt sterk uiteen. Van biologie tot taalwetenschap, van management tot de academische pabo. Maar één ding hebben ze gemeen: ze bieden jou veel ruimte om jouw talenten optimaal te ontwikkelen. Jij kunt een groot deel van je studie zelf vormgeven, zelfs als je jouw talenten wilt uitspreiden over meer dan één opleiding. Wij moedigen samenwerking tussen verschillende disciplines aan. Wil jij je juist specialiseren? Dat kan ook. De keuze is aan jou!
- Universitair onderwijs is het hoogste wat jij in Nederland kunt volgen. Het is een flinke investering en we willen jou dan ook het beste van het beste bieden. Onze universiteit staat bekend om vernieuwend, uitdagend en kleinschalig onderwijs met veel keuzeruimte en moderne voorzieningen. Wij stellen de hoogste eisen aan onze docenten én aan jou. Bovendien kan jij met meer dan een acht gemiddeld meedoen aan een speciaal programma voor de beste studenten. Heb jij zin in verdiepingscolleges, studiereizen naar het buitenland en een kans om het beste uit jezelf te halen? Dan moet jij zeker meedoen aan ons honoursprogramma. Als jij bij ons studeert, kun je bijdragen aan wetenschappelijk onderzoek op internationaal niveau.
- Conditie 3** De inhoud van onze opleidingen loopt sterk uiteen. Van biologie tot taalwetenschap, van management tot de academische pabo. Maar één ding hebben ze gemeen: ze bieden studenten veel ruimte om hun talenten optimaal te ontwikkelen. Studenten kunnen een groot deel van hun studie zelf vormgeven, zelfs als ze hun talenten willen uitspreiden over meer dan één opleiding. Wij moedigen samenwerking tussen verschillende disciplines aan. Studenten kunnen zich ook specialiseren. Ze mogen het zelf beslissen!
- Universitair onderwijs is het hoogste wat studenten in Nederland kunnen volgen. Het is een flinke investering, en we willen studenten dan ook het beste van het beste bieden. Onze universiteit staat bekend om vernieuwend, uitdagend en kleinschalig onderwijs met veel keuzeruimte en moderne voorzieningen. Wij stellen de hoogste eisen aan onze docenten én onze studenten. Bovendien kunnen studenten met meer dan een acht gemiddeld meedoen aan een speciaal programma voor de beste studenten. Wie zin heeft in verdiepingscolleges, studiereizen naar het buitenland en een kans om het beste uit zichzelf te halen, moet zeker

meedoen aan ons honoursprogramma. Studenten die bij ons studeren, kunnen bijdragen aan wetenschappelijk onderzoek op internationaal niveau.

Tekst 2

- Conditie 1** Als je net je eindexamen hebt gedaan, kan het best even wennen zijn op de universiteit. Hoorcolleges, werkcolleges, helemaal zelf verantwoordelijk zijn: het is waarschijnlijk allemaal nieuw voor je. Wij bieden je zo veel mogelijk ondersteuning tijdens, en zelfs al voor je eerste jaar. Zo helpen we je met het kiezen van je studie, want hoe doe je dat eigenlijk? Wat zijn je interesses, je wensen en je talenten? Tijdens je studie kan je altijd vragen stellen aan je mentor of studieadviseur. Zo kom je in je studententijd nooit voor verrassingen te staan!
- Als je de universiteit en de boeken even achter je wilt laten, is het natuurlijk belangrijk dat de stad waarin je woont genoeg te bieden heeft! Onze universiteitsstad heeft talloze cafés, eetcafés en culturele voorzieningen. Als muziek je ding is, kun je een bezoekje brengen aan een van de poppodia of jaarlijkse festivals. En zoals je van een studentenstad mag verwachten, barst het in het centrum van de kroegen. Ook op de campus is er veel te doen. Zo is er een jaarlijks terugkerend campusfestival, kun je 's avonds films kijken in de collegezalen en kun je regelmatig genieten van livemuziek in het campuscafé!
- Conditie 2** Als je net jouw eindexamen hebt gedaan, kan het best even wennen zijn op de universiteit. Hoorcolleges, werkcolleges, helemaal zelf verantwoordelijk zijn: het is waarschijnlijk allemaal nieuw voor jou. Wij bieden jou zo veel mogelijk ondersteuning tijdens, en zelfs al voor jouw eerste jaar. Zo helpen we jou met het kiezen van jouw studie, want hoe doe je dat eigenlijk? Wat zijn jouw interesses, jouw wensen en jouw talenten? Tijdens je studie kan jij altijd vragen stellen aan jouw mentor of studieadviseur. Zo kom jij in je studententijd nooit voor verrassingen te staan!
- Als jij de universiteit en de boeken even achter je wil laten, is het natuurlijk belangrijk dat de stad waarin jij woont genoeg te bieden heeft. Onze universiteitsstad heeft talloze cafés, eetcafés en culturele voorzieningen. Als muziek jouw ding is, kun jij een bezoekje brengen aan een van de poppodia of jaarlijkse festivals. En zoals jij van een studentenstad mag verwachten, barst het in het centrum van de kroegen. Ook op de campus is er veel te doen. Zo is er een jaarlijks terugkerend campusfestival, kun jij 's avonds films kijken in de collegezalen, en kun jij regelmatig genieten van livemuziek in het campuscafé!
- Conditie 3** Voor studenten die net hun eindexamen hebben gedaan, kan het best even wennen zijn op de universiteit. Hoorcolleges, werkcolleges, helemaal zelf verantwoordelijk zijn: het is voor eerstejaars studenten allemaal nieuw. Wij bieden studenten zoveel mogelijk ondersteuning tijdens, en zelfs al voor hun eerste jaar. Zo helpen we ze met het kiezen van hun studie, want hoe werkt dat eigenlijk? Wat zijn hun interesses, wensen en talenten? Tijdens de studie kunnen studenten altijd vragen stellen aan hun mentor of studieadviseur. Zo komen ze in hun studententijd nooit voor verrassingen te staan!
- Als studenten de universiteit en de boeken even achter zich willen laten, is het natuurlijk belangrijk dat de stad waarin ze wonen genoeg te bieden heeft! Onze universiteitsstad heeft talloze cafés, eetcafés en culturele voorzieningen. Studenten die van muziek houden, kunnen een bezoekje brengen aan een van de poppodia of jaarlijkse festivals. En zoals men van een studentenstad mag verwachten, barst het in het centrum van de kroegen. Ook op de campus is er veel te doen. Zo is er een jaarlijks terugkerend campusfestival, kunnen studenten 's avonds films kijken in de collegezalen, en kunnen ze regelmatig genieten van livemuziek in het campuscafé!